

ויגש: גיבורים בוכים

גור אריה יהודה, מטרף בני עלית, כרע רבץ כארי וכלביא מי יקימנו', הדימוי של יהודה לארי בברכת יעקב, מתאים לתפקידו העתידי של השבט כמנהיג האומה. הוא גם נובע מהאחריות שנטל עליו יהודה בגשתו לדבר עם יוסף למען הצלת בנימין.

הביטוי המעשי של גבורת יהודה בעמדו לפני יוסף לא נראה כלל כגבורה. יהודה עומד לפני יוסף בהכנעה גמורה, ומי שמצפה ל"שאגת ארי וקול שחל" יכול למצוא אותם רק במדרש (בראשית רבה צג ז). אלא שאפילו לפי המדרש, אחרי שיהודה שאג את שאגת האריה שלו שהפילה את שיניהם של משרתי יוסף מפיותיהם, בעט יוסף בעמוד האבן שישב עליו ועשהו גל של צרות, ושוב נכנע יהודה לפניו. המדרש אמנם מעצים את שני הגיבורים, אך הוא מותיר את יהודה בחולשתו היחסית בפני יוסף.

בכל אופן, על פי פשוטו של מקרא, יהודה חוזר על הנטיות של המלה 'עבד' של שלש עשרה פעמים, כמנין י"ג מידות הרחמים, במהלך נאומו הקצר לפני יוסף בתחילת פרשת ויגש. סגנונו הכנוע מעורר מידה לא מבוטלת של אי-נוחות כאשר נותנים את הדעת על כך שלפי הבנתו והבנת כל הסובבים, מתנהל המפגש בין מי שמייצג את 'מלכות ישראל' לבין המשנה למלך מצרים.

זוהי גבורה שפופה למדי. היא מזכירה את הכריעות וההשתחויות של יעקב לפני עשו בתחילת פרשת וישלח. גם שם מתקשים חלק מן הדרשנים לקבל את ההכנעה היהודית, ומבקרים את יעקב על כניעותו. אבל רבי יהודה הנשיא נוקט בסגנון דומה ליעקב ויהודה בכתיבתו לאנטונינוס ומסביר לסופר שכך נכון לנהוג כאשר הכוח והשררה נתונים ביד אחר. גבורתו של יהודה לא היתה גבורת ארי במובן העוז והתפארת. היא היתה מפגן אומץ לב של החלש, שמוסר את נפשו למען אחיו.

כנגדו, עומד יוסף, השליט הגבור. משנה למלך מצרים. הכל כפופים לו, גם פרעה תלוי בו, ומסכם את יתרונו המועט על יוסף במלים: 'רק הכסא אגדל ממך'. וכיצד מגיב יוסף לגילוי ההכנעה האמץ של יהודה? התגובה המיידית של יוסף למלים האחרונות של נאום יהודה, מתוארת בתורה כך: "ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו, ויקרא הוציאו כל איש מעלי .. ויתן את קולו בבכי וישמעו מצרים וישמע בית פרעה". נראה, שהשאגה הרמה ביותר שנשמעה ממפגש האריות הזה, היתה שאגת בכי.

העיצוב המתוחכם של הספור המקראי משאיר לעתים את הקורא נבוך לנוכח השניות המתגלה באישיותם של גיבוריו. יוסף מתחיל את סיפור חייו בעמדה גאיונה של בעל כתונת הפסים החולם על אחיו המשתחוים לו. הוא עובר דרך ארוכה של השפלה ושעבוד וממלא את התפקיד של העבד, האסיר, שפל המדרגה. משם הוא עולה בבת אחת למעלת המשנה למלך, המאפשרת לו לרדות בכל ארץ מצרים ולהתעמר באחיו. וכשהוא מגיע לשיא גבורתו, ואחיו הגבור עומד בפניו בשיא ההכנעה, כשכל חלומו מתגשם, הוא אינו יכול להתאפק, ופורץ בבכי.

ובדומה לזה, בהיפוך תפקידים, האחים. אלו ששנים מהם, לאו דווקא הגיבורים שבהם, יכלו לחסל את כל העיר שכם, שיכלו בנחישות ובאטימות רגשית לשקול את הריגתו של יוסף אחיהם, ולהחליט למכרו למצרים ולהונות את אביהם, נחשפים לפתע במבוכתם, בחוסר הבטחון, בחוסר היכולת להחליט על מהלכים סבירים כדי להתמודד עם הקשיים שמערים עליהם יוסף.

מסלול אחד של הסבר יכול להיות המסלול של תשובה, שינוי ותיקון. כל אחד מן המשתתפים בסאגת יוסף ואחיו עבר טלטלות נפשיות עצומות, שגרמו לו לשנות את תפיסותיו ודרכי התנהגותו במשך הזמן שחלף. אולם נדמה שהמסלול הזה אינו מספיק כדי לפתור את כל הכפילויות והסתירות. שכן הן היו שם מתחילת הדרך: יוסף מתחילת הדרך האמין בכוחו ומצד שני התרועע דווקא עם בני השפחות, ויהודה מתחילת הדרך מתגלה כמי שנוקט עמדות עצמאיות ואינו תלוי בחבורת האחים: גם כשאמר להם 'מה בצע כי נהרג את אחינו' והציל את יוסף ממוות, גם כשנפרד מהם וירד דרומה, לאזור שלימים יהיה נחלת שבטו. מצד שני, הוא נתפס בקלקלתו ובירידתו הרוחנית בפרשת תמר, עד שהתעשת והודה באחריותו.

נראה, שהפירוש הפשוט יותר לשניות הוא שהתורה מציעה תפיסה מורכבת יותר של נפש האדם מן הדימויים הפשטניים של גבורה וחולשה. הגבורים של המקרא יודעים להתעלות ברגעי משבר ולפעול נכון ובאומץ כשצריך. להלחם, למסור את הנפש. אולם אין זאת אומרת שהם מתפקדים בכל רבדי אישיותם ובכל רגע ורגע מחייהם כחיילי סיירת בעיצומו של קרב או כמתאבקים בזירה. הדמות הקלאסית בעיני חז"ל להדגים זאת היא דוד המלך, 'עדינו העצני'. מעדן עצמו כתולעת כשלומד תורה ומשורר תהלים, מקשה עצמו כעץ כששופט את העם ויוצא למלחמה.

הדבר נכון גם לגיבורים במלחמתה של תורה. גם הם אינם רק אריות. לפעמים תלמידי חכמים נשיכתם נשיכת שרף ועקיצתם עקיצת עקרב. לפעמים הם נדרשים 'לחגור חרבם על ירך' במובן המליצי של הפסוק, כפי שהסבירו רב כהנא – בדברי תורה (שבת סג א). אולם לפעמים נדרשת עדינות ורגישות כדי להקשיב לדבר ה', או למצוקתם של בני אדם הנזקקים לפסק הלכה. לפעמים גבורתם של החכמים אינה עומדת להם, והם בוכים יחד עם התורה שעומדת לפני הקדוש-ברוך-הוא חגורת שק ואומרת לו: 'רבנו של עולם, עשאוני בניך ככנור המנגנים בו גוים' (כלה א ד).